

– politični in drugačen voluntarizem, ki omogoča sprejemanje odločitev mimo subjektov, ki bodo nosili posledice in v zvezi s tem pomanjkanje informativnega sistema (čeprav nekateri naše obdobje razglašajo za informacijsko);

– nestabilnost ekonomske politike, ki onemogoča programiranje razvoja subjektom, jim neprestano menja ekonomski položaj in se v takem stanju laže rešuje položaj z individualnimi reakcijami kot pa v večji medsebojni odvisnosti in povezanosti številnejših subjektov;

– večletno opuščanje smotrnega sistema družbenega planiranja, ki je privedlo in vodi v preštevilna strukturalna nesorazmerja itd.¹⁶

Po vsem povedanem je problematično zastavljanje vprašanja, kaj je primarno: nacionalno ali razredno. Gre za problematiko interesov, ki pa so po marksistični teoriji v skrajni posledici vedno materialni. Ekonomski interes, varstvo lastne ekonomske in družbene pozicije bi moralo nujno opredeljevati položaj delavcev tako, da se proti družbenim sredstvom obnašajo kot pogoju lastne eksistence in hkrati materialnemu temelju in jamstvu za njihov samoupravljalni položaj. Kiro Gligorov pravi, da torej ne gre za neke altruistične pobude, pa tudi ne za ravnanje le na temelju splošnega razrednega interesa, temveč zaradi zelo otipljivega posameznega in skupnega interesa združenih delavcev. To pa pogojujejo obravnavane ekonomske zakonitosti. Če bi vztrajali pri sedanjih ravnanjih, ne bomo preprečili skupinsko lastninskih ravnanj. Preprečevanje teh tendenc mora izhajati iz delovanja enotnega jugoslovanskega trga, kot je bil opredeljen, ter obveznosti in meril, o katerih je tekla beseda in ki vsakogar usmerjajo v to, da se primerja z drugimi in uspešnejšimi, da mu skupinsko lastninski odnos ne more dajati ekonomskih prednosti in koristi, temveč nasprotno, da odločanje, ki temelji na skupinsko lastninski zavesti in obnašanju, povzroči le ekonomsko kazen, ki je pod enakopravnimi ekonomskimi pogoji ne more prevaliti na drugega.¹⁷

MIHA RIBARIČ

Razredno in nacionalno v federaciji

Ustavna ureditev SFRJ temelji na neločljivi povezanosti razrednega in nacionalnega. Narodnoosvobodilni boj širokih ljudskih množic vseh narodov in narodnosti Jugoslavije je bil hkrati z bojem za nacionalno svobodo tudi boj za socialno osvoboditev. Narodnoosvobodilni boj je prerastel v socialistično revolucijo. Za socialistično revolucijo v Jugoslaviji je

¹⁶ Naša tribuna: Združevanje dela in sredstev (razlogi za neučinkovitost) Združeno delo 4/85.

¹⁷ K. Gligorov; Delo pod tč. 8.

bistveno, da nacionalna svoboda temelji na ekonomski in politični oblasti delavskega razreda vsakega naroda in narodnosti v procesu osvoboditve dela, ki se uresničuje v samoupravnih socialističnih družbenih odnosih.

Temeljna načela ustave izhajajo iz pravice vsakega naroda do samoodločbe, ki vključuje tudi pravico do odcepitve, na podlagi katere so se narodi Jugoslavije na podlagi svobodno izražene volje v skupnem boju vseh narodov in narodnosti v narodnoosvobodilni vojni in socialistični revoluciji skupaj z narodnostmi združili v zvezno republiko svobodnih in enakopravnih narodov in narodnosti in ustvarili socialistično zvezno skupnost delovnih ljudi – SFRJ. Narodi in narodnosti po temeljnih načelih ustave v SFRJ v interesu vsakega naroda in vsake narodnosti posebej in vseh skupaj uresničujejo in zagotavljajo;

socialistične družbene odnose, ki temeljijo na samoupravljanju delovnih ljudi in varstvu socialističnega samoupravnega sistema;

nacionalno svobodo in neodvisnost;

bratstvo in enotnost narodov in narodnosti;

enotne interese delavskega razreda in solidarnost delavcev in vseh delovnih ljudi;

svoboščine in možnosti za vsestranski razvoj človekove osebnosti in za združevanje ljudi ter narodov in narodnosti v skladu z njihovimi interesi in težnjami pri ustvarjanju čedalje bogatejše kulture in civilizacije socialistične družbe;

združevanje in usklajevanje prizadevanj za razvoj materialne osnove socialistične družbe in blaginje ljudi;

sistem družbenoekonomskih odnosov in enotne temelje političnega sistema, s katerimi se zagotavljajo skupni interesi delavskega razreda in vseh delovnih ljudi ter enakopravnost narodov in narodnosti;

združevanje lastnih hotenj z naprednimi težnjami človeštva.

SFRJ torej konstituirajo narodi Jugoslavije skupaj z narodnostmi, s katerimi živijo in v njej na temelju in v okviru samoupravnih socialističnih družbenih odnosov uresničujejo nacionalno svobodo vsakega naroda in narodnosti posebej in vseh skupaj v medsebojni povezanosti in enotne in skupne interese delavskega razreda in vseh delovnih ljudi, razvijajo materialno osnovo samoupravnih socialističnih družb, omogočajo vsestranski razvoj človeka in se kot odprta skupnost povezujejo s človeštvom v svetu. Temeljna načela ustave opredeljujejo nacionalno svobodo in interese celovito, v njihovi samoupravni socialistični razredni in človeški razsežnosti, odprtosti znotraj Jugoslavije in v svet.

Ob upoštevanju federativne ureditve ustava povsem nedvoumno določa izhodišče za urejanje odnosov republik in avtonomnih pokrajin v federaciji. »Delovni ljudje ter narodi in narodnosti uresničujejo svoje suverene pravice v socialističnih republikah in v socialističnih avtonomnih pokrajinah v skladu z njihovimi ustavnimi pravicami in – kadar to v skupnem interesu določa ta ustava – v Socialistični federativni republiki Jugoslaviji.« (2. odst. I. temeljnih načel). Velja torej ustavno pravna

formula predpostavke pristojnosti v korist republik in pokrajin. Zvezni organi so pristojni samo za urejanje tistih odnosov, ki so izrecno navedeni v zvezni ustavi. Ne obstaja torej splošna klavzula pristojnosti v korist federacije in njenih organov.

Upoštevati je treba, da so funkcije federacije ustavno opredeljene kot skupne funkcije republik in avtonomnih pokrajin. To načelo morda najbolj sintetično izraža ustavna določba, da so republike in avtonomni pokrajini odgovorne ne samo za lasten razvoj, ampak tudi za razvoj zvezne socialistične skupnosti kot celote: »Delovni ljudje, narodi in narodnosti odločajo v federaciji po načelih sporazumevanja republik in avtonomnih pokrajin, solidarnosti in vzajemnosti, enakopravne udeležbe republik in avtonomnih pokrajin v organih federacije skladno s to ustavo ter po načelu odgovornosti republik in avtonomnih pokrajin za lasten razvoj in za razvoj socialistične skupnosti kot celote.« (3. odst. I.) Subjekt odločanja v federaciji so torej delovni ljudje, narodi in narodnosti. Pri tem je treba upoštevati ustavno načelo, da pripada v SFRJ vsa oblast delavskemu razredu in vsem delovnim ljudem (glej 1. odst. II. in 1. odst. IV., 1., 3., 4. člen ustave SFRJ). Oblast delavskega razreda in vseh delovnih ljudi se uresničuje na podlagi odločilne vloge delovnega človeka, ki v svobodnem združenem delu odloča o pogojih in rezultatih svojega dela. Ustavna opredelitev delovnih ljudi, narodov in narodnosti kot subjekta odločanja v federaciji torej povezuje razredni in nacionalni vidik v nerazdružljivo celoto. Za samoupravni položaj delavca na temelju družbene lastnine je bistveno, da v temeljni organizaciji združenega dela odloča o pogojih in rezultatih svojega dela. Na tem izhodišču so zasnovani vsi odnosi samoupravne integracije združenega dela oziroma samoupravne koncentracije družbenega kapitala. Podobno kot za položaj delavca v temeljni organizaciji združenega dela velja za republiko oziroma pokrajino, da delavski razred in vsi delovni ljudje, narodi in narodnosti v republiki oziroma avtonomni pokrajini odločajo o pogojih, sredstvih in rezultatih svojega dela in razpolagajo z naravnim bogastvom.

Zakon o združenem delu določa (25. člen): »Narodi in narodnosti v republikah oziroma v avtonomnih pokrajinah, organizirani v združenem delu in v družbenopolitičnih skupnostih, svobodno odločajo o svojem delu, rezultatih dela in naravnih bogastvih v skladu s svojimi v ustavi določenimi pravicami in dolžnostmi, izhajajoč iz tega, da so enakopravnost narodov in narodnosti oziroma republik in avtonomnih pokrajin, njihovo medsebojno sodelovanje, vsestranska vzajemna pomoč in solidarnost pri zagotavljanju skupnih interesov in obvladovanju težav pogoj za njihov svoboden in vsestranski razvoj.« Delo s sredstvi v družbeni lastnini se torej povezuje z nacionalnimi interesi svobodnih in enakopravnih narodov in narodnosti. Pri uresničevanju samoupravne samostojnosti republik in avtonomnih pokrajin, ki sta v sestavi SR Srbije, pa je treba upoštevati enotni družbeni sistem socialističnega samoupravljanja, enake pravice drugih republik oziroma avtonomnih pokrajin, načelo vzajemne

pomoči in solidarnosti narodov in narodnosti Jugoslavije, ustavne pravice federacije in enotni jugoslovanski trg. Družbenoekonomsko izhodišče za svobodo naroda je torej njegova pravica, da razpolaga z ustvarjenim dohodkom in naravnimi bogastvi. Nosilec te pravice so delavski razred in vsi delovni ljudje na temelju svoje samoupravne organiziranosti. To pomeni, da je nosilec nacionalne svobode delavski razred in vsi delovni ljudje, ne pa država namesto in v imenu njih, niti na republiški niti na zvezni ravni.

Ključnega pomena za uresničevanje odgovornosti republike ne samo za svoj lasten razvoj, ampak tudi za razvoj Jugoslavije kot celote, je proces samoupravnega združevanja dela in sredstev ali proces samoupravne koncentracije družbenega kapitala. Družbenoekonomsko izhodišče za svobodo naroda, za njegovo pravico razpolaganja z ustvarjenim dohodkom in naravnimi bogastvi vključuje po mojem razumevanju kot svoj sestavni del delovanje tržnih zakonitosti, ekonomsko motivacijo in zainteresiranost delavcev – gospodarskih subjektov, neoviran pretok družbenega kapitala na enotnem jugoslovanskem trgu in Slovenijo in Jugoslavijo kot odprto skupnost. Uresničevanje procesa samoupravne koncentracije družbenega kapitala na enotnem jugoslovanskem trgu je pogoj za uveljavljanje in dejansko svobodo delovnega človeka v samoupravnem združenem delu, s tem pa tudi za svobodo naroda v odnosu do etatistične oblasti ali njenih elementov na republiški in zvezni ravni. Pravica naroda, da odloča o rezultatih svojega dela, nima nič skupnega z nacionalno ekonomijo v negativnem smislu besede. Namesto nacionalne ekonomije kot materialne podlage delavskega razreda in vseh delovnih ljudi, da uresničujejo svojo ekonomsko in politično oblast v neločljivi povezanosti z ekonomsko in vsako drugo svobodo naroda na temelju samoupravljanja v republiki kot odprti skupnosti in v razmerah enotnega jugoslovanskega trga, gre pri nacionalni ekonomiji v narekovajih za negacijo tega temeljnega odnosa. Tu ne gre samo za zapiranje pred drugimi deli Jugoslavije in Jugoslavijo kot celoto, ampak tudi pred svetom, saj se odrekamo prednostim, ki jih daje enotni jugoslovanski gospodarski prostor. Težnje zapiranja gospodarstva, znanosti, raziskovalnega dela, če posebej poudarim ta področja, v republiške meje dejansko podrejajo delavski razred in delovne ljudi njihovi lastni birokraciji, ki na tej podlagi lahko nastopa navzven kot varuh interesov delavskega razreda in varuh nacionalnih interesov in s tem še daje podporo etatističnim težnjam v drugih okoljih Jugoslavije na republiški oziroma pokrajinski in zvezni ravni.

Subjekt odnosov v federaciji so po normativnem delu ustave na podlagi in v skladu s temeljnimi načeli narodi in narodnosti, delovni ljudje in občani. Vsebina teh odnosov pa je uresničevanje skupnih interesov. Po 244. členu ustave v SFRJ uresničujejo in zagotavljajo narodi in narodnosti ter delovni ljudje in občani;

– suverenost, enakopravnost, nacionalno svobodo, neodvisnost, teritorialno neokrnjenost, varnost, družbeno samozaščito, obrambo države,

mednarodni položaj ter odnose države z drugimi državami in mednarodnimi organizacijami;

- sistem socialističnih samoupravnih družbenoekonomskih odnosov, enotne temelje političnega sistema, temeljne demokratične svoboščine in pravice človeka in občana, solidarnost in socialno varnost delovnih ljudi in občanov;

- enoten jugoslovanski trg, usklajujejo skupen gospodarski in družbeni razvoj;

- druge svoje skupne interese.

Ustava torej vse izrecno navedene in druge spoznane skupne interese kot celoto povezuje z nacionalnim, razrednim in občanskim elementom.

Za uresničevanje skupnih interesov v federaciji je značilno, da se ne uresničujejo samo po zveznih organih bodisi ob enakopravni udeležbi in odgovornosti republik in avtonomnih pokrajin v teh organih bodisi na podlagi njihovih odločitev oziroma soglasja. V skladu z opredelitvijo SFRJ kot zvezne države – državne skupnosti prostovoljno združenih narodov in njihovih socialističnih republik ter obeh socialističnih avtonomnih pokrajin v sestavi SR Srbije, ki temelji na oblasti in samoupravljanju delavskega razreda in vseh delovnih ljudi, ter socialistične samoupravne demokratične skupnosti delovnih ljudi in občanov ter enakopravnih narodov in narodnosti (1. člen ustave) se skupni interesi v federaciji uresničujejo tudi:

- z neposrednim sodelovanjem in dogovorom republik, avtonomnih pokrajin, občin in drugih družbenopolitičnih skupnosti;

- s samoupravnim sporazumevanjem, družbenim dogovarjanjem in združevanjem organizacij združenega dela in drugih samoupravnih organizacij in skupnosti;

- z dejavnostjo družbenopolitičnih in drugih družbenih organizacij in društev;

- s svobodnimi in vsestranskimi dejavnostmi občanov.

Odgovornost republik in avtonomnih pokrajin za lasten razvoj in za razvoj socialistične skupnosti kot celote se torej v neločljivi povezanosti razrednih in nacionalnih interesov uresničuje tako preko zveznih organov kot z njihovim neposrednim sodelovanjem in še zlasti s samoupravnim povezovanjem asociacij samoupravnega združenega dela in z dejavnostjo subjektivnih sil, vključno s svobodnimi dejavnostmi občanov. Iz navedenega izhaja, da je odgovornost republik in avtonomnih pokrajin v sestavi SR Srbije osrednjega pomena pri uresničevanju skupnih interesov preko zveznih organov kot z njihovim neposrednim sodelovanjem. Pri uresničevanju ustavno opredeljene odgovornosti republike pa mora imeti odločilno vlogo samoupravno združeno delo, kar mora prispevati tudi k neposrednemu medsebojnemu sodelovanju in povezovanju samoupravnega združenega dela na enotnem jugoslovanskem gospodarskem prostoru. Iz prikazane ustavne ureditve pa tudi izhaja, da se razredni interesi samoupravnega združenega dela ne uveljavljajo ločeno in v nasprotju z nacionalnimi interesi delavskega razreda in vseh delovnih ljudi v repu-

bliki, ampak da je na samoupravnih družbenoekonomskih odnosih zasnovana oblast delavskega razreda in vseh delovnih ljudi osnova za uresničevanje skupnih interesov v federaciji preko zveznih organov kot s siceršnjim sodelovanjem in dejavnostjo vseh nosilcev uresničevanja skupnih interesov.

Za odnose v federaciji je bistveno, da oblast delavskega razreda in vseh delovnih ljudi temelji na samoupravnem združenem delu. Položaj delavca na družbenoekonomskem področju opredeljuje tudi njegov položaj na političnem področju, družbenoekonomskem področju; delavec ne more imeti odločilnega položaja, ne more opravljati funkcije gospodarja družbenega kapitala, če delo ni samoupravno združeno v družbi kot celoti. Delovanje države na vseh ravneh in vseh oblikah njene organiziranosti, pri čemer ima v ustavnem sistemu posebno odgovornost republika, mora biti v funkciji dominantne vloge samoupravnega združenega dela, mora krepiti samoupravne družbenolastninske dohodkovne odnose in vlogo samoupravno združenega delavca kot nosilca celotnega družbenega razvoja. Država mora s svojim delovanjem prispevati k pogojem za uresničevanje procesov samoupravne integracije dela in družbenega kapitala. V procesu integracije dela in družbenega kapitala morajo biti vsi centri upravljanja družbenega kapitala podrejeni interesom, ekonomski in politični kontroli samoupravno združenega delavca na temelju njegove organiziranosti v temeljni organizaciji združenega dela in v vseh nadaljnjih povezavah in oblikah organizacije združenega dela na enotnem jugoslovanskem trgu. Ekonomska in politična kontrola samoupravno organiziranega delavca nad družbenim kapitalom na vseh ravneh in v vseh oblikah njegove cirkulacije je pogoj, da je delavski razred na temelju svoje samoupravne organiziranosti dejanski nosilec ekonomske in politične oblasti v družbi in državi in s tem tudi nosilec nacionalne suverenosti. Državna in družbenopolitična organiziranost delavskega razreda in vseh delovnih ljudi mora biti torej podrejena samoupravnim organiziranostim v združenem delu. Razdrobljeno, z medsebojnimi interesi in dohodkovnimi vezmi nepovezано združeno delo ne zagotavlja ekonomske oblasti samoupravno združenega delavca, onemogoča, da bi postal gospodar družbenega kapitala, dejanski nosilec ekonomske in politične oblasti v družbi in državi in nosilec odprtosti družbe v svet. Dejanska ekonomska in politična oblast samoupravnega združenega dela je tudi pogoj, da se bo pravica vsakega naroda in narodnosti, da odloča o novoustvarjeni vrednosti in naravnih bogastvih, o vprašanjih življenja in razvoja v svoji republiki in avtonomni pokrajini, uresničevala kot sestavni del samoupravnih družbenoekonomskih odnosov in ne v nasprotju z njimi po delavskemu razredu in delovnim ljudem odtujenih centrih ekonomske in politične moči. Realizacija koncepcije samoupravnega združenega dela je torej osnova, da se razredna in nacionalna razsežnost, razredni in nacionalni interesi v političnem sistemu socialističnega samoupravljanja povezujejo v celoto.

Iz vsega navedenega je očitno, da je ustavno povsem neutemeljena

dilema o primatu razrednih ali nacionalnih interesov v nacionalno unitaristični ali nacionalno separatistični varianti. Zavrtni je treba tezo, ki poskuša opredeljevati delavsko razredni interes ločeno od nacionalnega interesa tega istega delavskega razreda in istovetiti enotni interes delavskega razreda Jugoslavije za osvoboditev dela z interesom celote v primerjavi z nacionalnimi interesi kot interesi delov, ki slabijo to celoto. Poseben vidik tako zastavljene teze je tudi misel, da združeno delo ni zastopano neposredno v Skupščini SFRJ, ki se včasih povezuje tudi s tezo, da v Skupščini SFRJ niso neposredno zastopani občani, s čimer se hoče odtrgati od naroda ne samo delavski razred, ampak tudi človek, ki naj bi imel neki svoj poseben, celovit interes zunaj ali poleg razrednega in nacionalnega. Prav tako je treba zavrtni kot nasprotna temeljnem izhodiščem ustavne ureditve vsa tista razmišljanja, ki zanikajo uresničevanje vodilne vloge delavskega razreda v samoupravnem združenem delu in s tem v družbi kot celoti kot edino realno silo, ki zagotavlja samostojnost in svobodo naroda, njegovo identiteto in razvoj v samoupravni federativni socialistični skupnosti Jugoslavije.

CIRIL RIBIČIČ

Sporazumevanje ali preglasovanje*

Ustavni koncept jugoslovanske federacije temelji na prepričanju, da samostojnost in suverenost narodov in državnost njihovih republik ter avtonomnost pokrajin niso ovira, temveč so pogoj uveljavljanja samoupravne integracije ter temelj uveljavljanja in poglobljanja enotnosti in trdnosti Jugoslavije kot zvezne države in kot samoupravne socialistične demokratične skupnosti. Ustavni koncept pomeni upoštevanje in povezovanje razrednega in nacionalnega. Njegova bistvena vsebina je tudi ekonomska oz. samoupravna samostojnost narodov in narodnosti oziroma njihovih republik in avtonomnih pokrajin. V skladu s samoupravno naravo dohodka ne more biti preglasovanja o ekonomskih vprašanjih oziroma o prerazporeditvi presežne vrednosti tudi na mednacionalni ravni. Kot delavec v temeljni organizaciji združenega dela tudi delavski razred in vsi delovni ljudje v republiki odločajo o ustvarjeni vrednosti.

Sporazumevanje o ekonomskih vprašanjih je mnogokrat naporno, interesi protislovni, usklajevanje stališč dolgotrajno, pogosto ne dovolj načelno, s težnjo, da se spremeni v pogajanja o trenutnih materialnih koristih med tehnobirokratskimi strukturami, odtujenimi od delovnih

* Sklepne misli širšega prispevka o delovanju federacije iz knjige avtorja in dr. Zdravka Tomca, ki bo izšla pri založbi »Obzorja« Maribor in pri »Zagreb« Zagreb.